

ISPARTA ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDEKİ MEZAR TAŞLARININ YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ramazan ÖZGAN*

Anahtar Kelimeler: *Isparta Arkeoloji Müzesi • Delipınar Tümülüsü • Anthemion'lu Mezar Steli • Milet • Paros*

Özet: Isparta Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen ve bugüne değin iyi koruna gelmiş iki adet anthemion'lu mezar taşı define arayıcıları tarafından ortaya çıkartılmıştır. Delipınar Tümülüsü olarak adlandırılan mezar yapıtı, Isparta İli, Senirkent İlçesi Yassören Kasabası'nın 2 km doğusunda, antik Tymandos Öreni'nde bulunmaktadır. Dikdörtgenler prizması biçimli mezar taşlarının yüksekliği 2,80 m olup, anthemion'lu taşlarının yükseklikleri de 30-35 cm'dir. Anthemion taşları ise 23-24 palmet yaprağından oluşturulmuştur. Her iki stel ile birlikte bir de Sfenks betimli 137 x 100 x 32 cm ölçülerinde üçüncü bir kabartma ele geçmiş olup, Sfenks üçgen alınlıklı bir çerçevede sağa yürür biçimde betimlenmiştir. Söz konusu bu üç yapıt Nesrin ve Mehmet Özsait tarafından 1974 yılında fotoğrafla belgelenmiş, 2005 yılında da bilim dünyasına tanıtılmıştır. Daha sonra söz konusu eserler, Isparta Müzesi katalogunda özetlenmiştir. Ardından söz konusu anthemion'lu steller sevgili B. Hümmüzlü tarafından ayrıntılı ve bilimsel değerlendirmelerle ele alınmıştır. B. Hümmüzlü her iki Anthemion stelinin içerdiği teknik ve motifsel özelliklerden, aynı dönem olduklarını hem de aynı atölye ürünü olduklarını haklı olarak saptamıştır. Stilistik değerlendirmeler sonucunda, Anthemion stellerini, İonya stellerine benzerliklerini işaret ederek, MÖ 6. yy sonlarına tarihlenmiştir. B. Hümmüzlü'nün özellikle kronolojik değerlendirmelerine şüpheyle baktığımızdan, stellerin hem tipolojik, hem de kronolojik benzerlerinin daha iyilerini ve paralellerini arayarak, Kyklad adalarının ünlüsü olan Amorgos ve Paros Adaları'nda olduklarını saptadık. Amorgos ve Paros Adası Anthemion stelleriyle yaptığımız stilistik değerlendirmeler sonucu, Isparta, Delipınar kökenli mezar taşlarını MÖ 480-470 yıllarına tarihledik. Söz konusu Delipınar Tümülüsü'ne ait üçüncü bir eserde vurgulandığı gibi, kadın başlı, aslan gövdeli ve kuş kanatlı mitolojik yaratık olan sfenks betimlenmiştir. Dolgun ve ağır vücut yapısı, kuvvetli bacaklarıyla yürüyüş halinde betimlenen Sfenks'in kanat teleklerinin, Anthemion'un palmet yapraklarına benzerliği dikkat çekmektedir. Bunlara ilaveten Sfenks'in geniş ve ağır, sarkık yüz yapısının yanı sıra, etli ve kalın göz kapaklarıyla hareketsiz ve somurtkan fizyonomik ifadesi, ciddi stil dönemi mutsuz ifadeyi çağrıştırmaktadır. Bu stilistik bağlamda Sfenks'in en yakın benzerlerinden biri MÖ 470 yılları civarına tarihlenen "L'exaltation de la fleur" olarak adlandırılan Louvre Müzesi'ndeki zengin içerikli kabartmadır. Anthemion stelleriyle çağdaş olan Sfenks kabartmasının da aynı Tümülüs mezar yapıtına ait olup, yontuculuğuyla ünlü Paroslu yontucular tarafından üretildiklerine inanmaktayız.

* Prof. Dr. Ramazan Özgan, Cihannüma Mahallesi, Akdoğan Sokak, No: 6/1, Beşiktaş – İstanbul / TÜRKİYE
e-posta: rozgan@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5322-521X
Gönderilme tarihi: 25.05.2020; Kabul edilme tarihi: 24.08.2020

REEVALUATING THE GRAVE STELAI IN THE ISPARTA ARCHAEOLOGICAL MUSEUM

Key Words: *Isparta Archaeological Museum • Delipınar Tumuli • Grave Stele with Anthemion • Milet • Paros*

Abstract: The two well preserved grave steles with anthemion on exhibition in the Archaeological Museum of Isparta were brought to light by looters. The finding spot is the so called tumulus of Delipınar grave monument, which is located in the ancient site of Tymandos, 2 km in the East of the Yassıören county, district of Senirkent, province of Isparta. The steles consist of 2.80 m high oblong blocks, while the height of the anthemion is 30-35 cm. The anthemion crowns are formed by 23 or 24 leaves of palmettes. Close to these steles was found a third relief with the figure of a sphinx measuring 137 x 100 x 32 cm. The sphinx which is moving to the right is placed in a pediment shaped frame. These three pieces were documented with photographs in 1974 by Nesrin and Mehmet Özsaıt, and presented to the academic public in 2005. Thereafter they were mentioned in the Isparta museums catalogue, and then analysed in detail and scientifically by B. Hümmüzlü. This scholar noted rightly that both anthemion steles were contemporaneous and works of the same atelier because of their technical and iconographical characteristics. As a result of the stylistic analogies with Ionic steles she proposed a date in the late 6th century BC. As we disagree with Hümmüzlü's chronological proposal we compared the steles typologically and stylistically with exemplars from the Cycladic islands like Amorgos and Paros. The result is that the steles from Delipınar/Isparta should be dated in the years 480-470 BC. The third relief depicts the figure of a sphinx with the head of a woman, the body of a lion and wings of a bird. The sphinx has a plump and heavy body, and the beefy legs are moving forwards. The feathers look similar to the anthemion palmettes. Beside this the broad, heavy and hanging shape of the face and the thick, fleshy eyelids causing a surly physiognomy are clear characteristics of the Severe Style. In this regard the sphinx can be compared with the remarkable relief called "L'exaltation de la fleur" in the Louvre which can be dated around 470 BC. The relief of the sphinx is contemporaneous with the Anthemion steles and therefore must be part of the same grave construction. It was probably the product of one of the famous workshops of Paros.

Giriş

Isparta Müzesi Delipınar Tümülüsü mezar taşları (Res. 1-4; Res. 13 a-b-c-d) ile ilgili olarak, *Anadolu / Anatolia* 32, 2007 sayısının 1-20 sayfalarında “Kilikyadan Arkaik Devre ait İki Kabartma Üzerine Düşünceler” adlı yayının 23. dipnotunda: “*Isparta-Senirkent yakınlarında bir Tümülüs mezar girişinde iki adet kabartmasız anthemion’lu mezar steli ile bir adet dörtgen çerçeve içinde betimlenmiş Geç Arkaik bir Sfenks kabartması bulunmuştur*” şeklinde değinilmiştir. Mezar odası girişinin sağına ve soluna simetrik olarak dikilmiş olan bu mezar taşları hiç şüphesiz aynı yılların ve atölyenin ürünü olmalıdır. Aynı yerde bulunmuş olduğu söylenen daha küçük ölçülerdeki Geç Arkaik Devre ait olan üçüncü Sfenksli kabartmanın diğer iki *anthemion’lu* stel ile olabilecek teknik ve stilistik özelliklerinin çok iyi irdelenmesi gerekmektedir. Bu üç yapının aynı düşünce ve aynı zamanda birlikte mezar odası önüne dikilip dikilmedikleri mutlaka çözümlenmelidir. Neticede *anthemion’lu* mezar taşlarının kronolojisi için şüphesiz büyük katkıları olacaktır. Verilen bilgilerden dolayı B. Hürmüzlü ve Isparta Müze Müdürü Sayın İ. Güceren’e çok teşekkür ederiz.” ifadesinde bulunmuştuk. Söz konusu makalede Kilikya-Kelenderis (Aydıncık) kökenli/çıkışlı figür kabartmalı ve anthemion taçlı bir mezar taşını¹ değerlendirirken aşağı yukarı aynı veya yakın zaman aralıklarını kapsadığını

düşündüğümüz ve MÖ geç 6. yüzyıl ve erken 5. yüzyıl üretimi olan Samos Adası’ndaki ünlü *anthemion’lu* mezar stellerini de tekrar ele alıp hatırlatmaya çalışmıştık². Söz konusu bu kısa yayının sırasında veya hemen sonrasında dipnotta sözünü ettiğimiz Isparta/Senirkent Yassören Kasabası yakınlarındaki bir tümülüs-ten, defincilerce ortaya çıkartılan çok ilginç ve de değerli olduğuna inandığımız *anthemion’lu* iki mezar taşı ile (Res. 1-4) sfenks figürlü kabartmalı parçanın (Res. 13 a-b-c-d) bilim dünyasına tanıtıldıklarını gördük ve okuduk. Söz konusu bu kültür varlıklarını, önce sfenksli kabartmayı, bölgede kapsamlı ve ayrıntılı yüzey araştırmaları yapan N. ve M. Özsait hocalar³ özet olarak uluslararası bir toplantıda tanıtmışlar, sfenksli kabartmadan günümüze çok daha iyi korunmuş ve aynı yerde bulunmuş olan *anthemion’lu* iki mezar taşını da sevgili Bilge Hürmüzlü⁴ tanıtmıştır. Her üç kültürvarlığı da o zaman elimizde olmayan 2005 basımlı Isparta müze çalışanlarının gayretleriyle hazırlanan müze kataloğunda⁵ envanter bilgileri ve tam ölçülerinin yanı sıra resimleriyle de tekrar kısa tanımları yapılmıştır.

Bu tanım yayınlarına karşın her üç mezar yapıtlarını tekrar ele almamızın nedeni yayınlara biraz daha ayrıntılı bilgi ilave etmek ve yapıtların değer ve önemine binaen biraz daha ilginç bilimsel katkıda bulunmak, biraz daha geniş kapsamlı bilgiler

* Resimlerin tedarikinde yardımlarını esirgemeyen Mehmet Özsait, Bilge Hürmüzlü, Suhal Sağlan, Ertekin M. Doksanaltı, Celal Şimşek ve Isparta Müzesi çalışanlarına, çizim için Murat Özgen ve Ertunç Denktaş’a ve hiç şüphesiz her türlü yardımları için Merve Çakır’a teşekkür ederim.

¹ Doksanaltı – Özgan 2007, 1-20, Res. 1-2.

² Buschor 1933, 20-26; Buschor 1959, 6-12; Freyer-Schamenburg 1974, No. 89-99; Doksanaltı – Özgan 2007, 3-5, Res. 3.

³ Özsait – Özsait 2007, 159, 163, 165, Res. 1-5.

⁴ Hürmüzlü 2007, 97-104.

⁵ Dedeoğlu ve diğ. 2005, 26- 27.

sunabilmektir. Bu hususta arzu ve düşüncüklerimizin gerçekleşmesinde Sn. Özsaitlerle sevgili B. Hürmüzlü'nün geniş liberal bilimsel düşünce ve tavırları doğrultusundaki her türlü yardımları sayesinde başariabilmiştir⁶.

Daha önce de ayrıntılı betimlemeleri yapılmış olsalar da tekrar hatırlatmak gerekirse söz konusu bu mezar taşları Isparta ili Senirkent ilçesi Yassıören kasabasının 2 km doğusundaki Delipınar Tümülüsleri olarak adlandırılan (Hrt. 1) yerde bulunmuşlardır. Antik Tymandos öreni sınırları içindeki bu Tümülüs, dolayısıyla tümülüsün mezar dromosu ve odası definciler tarafından ortaya çıkartılmışlardır. Bu çalışma sırasında sfenks kabartmalı (Res. 13) kültür varlığı hiç şüphesiz tahrip edilmiştir. Mezar taşlarının tanıtım yayınlarında akla gelen bazı sorulara ne yazık ki cevap bulunamamaktadır. Tümülüs odasına kimler nasıl ve ne zaman girmişlerdir? Söz konusu mezara ait biraz sonra tanıtacağımız kültür varlıkları ne zaman ve nasıl kimler tarafından Senirkent Turan İlkokuluna taşınmışlardır. Steller 1974 yılında Özsaitler tarafından belgelenmiş olup, bölgede kapsamlı yüzey araştırma çalışmaları sırasında bilim dünyasının dikkatini çekmişlerdir. Bu muhteşem yapıtlar ancak çeyrek asır sonra 2002 yılında Isparta Müzesine taşınabilmiş ve envanter kayıtları gerçek ölçüleriyle yapılabilmıştır.

Bilge Hürmüzlü tarafından ayrıntılı bilgiler sunularak bilimsel değerlendirilmeleri yapılan ve günümüze çok iyi vaziyette

korunagelmiş iki *anthemion* taçlı mezar taşını (Res. 1-4) bazı ilave bilgiler sunabilmek arzusuyla tekrar ele almak istiyoruz. Sevgili Hürmüzlü özellikle *anthemion*'larla ilgili her türlü ayrıntıya değinerek her iki *anthemion*'un çok benzer yönlerine değinmiş ve her iki mezar taşı haklı olarak özellikle taşların yapılış biçim ve stilinden dolayı tacın hem zaman ve aynı atölye ürünü olduğunu göstermiştir. Zaten ileride de vurgulandığı üzere her iki mezar taşında da aynı tümülüs mezarından gelmeleri de bu sonuca işaret etmektedir.

Sayın Hürmüzlü'nün pek emin olmasına karşın gerek müze çalışanları ve gerekse sayın M. Özsait'in sözlü ifadelerine göre her üç mezar taşının da aynı tümülüsten yani Delipınar Tümülüsü olarak adlandırılan tümülüs mezardan geldikleri ifade edilmiştir. Fakat farklı düşünmeden olacak ki sevgili B. Hürmüzlü yayınına sfenks figürlü çok güzel kabartmayı dâhil etmemiştir. Hâlbuki bu kültür varlıklarının birlikteliği Sn. Özsaitlerin fotoğraflarından da açık olarak anlaşılacaktır. Bizim bu yapıtları tekrar ele alma ve değerlendirme arzumuzun bir nedeni de bu üç mezar taşının da stilistik değerlendirmelerle aynı mezar anıtına ait olabileceklerini, dolayısıyla kronolojik olarak hem zaman olduklarını ve hatta yapanların ve atölyesinin de hangi yöreden olabileceklerine ışık tutmak ve yapıtların sanatsal değer ve niteliklerine uygun değerlendirmeler yapabilmektir.

Hürmüzlü'nün de belirttiği gibi kalın, güçlü ve sağlam dikdörtgen prizma biçimli her iki mezar taşının da diğer yönlerine

⁶ Sevgili B. Hürmüzlü, N. ve M. Özsait ve C. Şimşek'e katkılarından, fotoğraf yardımlarından dolayı ise S. Sağlan'a teşekkür ederiz.

göre ön yüzleri özenle perdahlanmış ve 280 cm yükseklikte olup mavi-grimsi sert mermerden yontulmuşlardır. Ön yüzlerde boya kalıntısı saptanamamış olup, boş bir yüzey görünümü olan mezar taşının tacını oluşturan palmet yükseklikleri 30-35 cm'yi bulmaktadır. Sırt sırta değdirilen ve dışa döndürülerek hareketlendirilen volütler üzerinde çok sayıdaki yapraklardan oluşan ve geniş yelpazeyi anımsatan muhteşem bir *anthemion* oluşturularak *anthemion* tamamlanmıştır (Res. 2-4). Volütlerin birleşme noktasından çıkan çok sayıdaki (23-24) palmet yaprakları merkezden yukarı ve yanlara doğru büyüyerek, genişleyerek, kalınlaşarak yan yana veya üst üste yerleştirilmiş üst üste yayılır olarak taşkın ve dışa dolgun konkav yapraklar biçiminde muntazam sıralanarak, tamamı yarım daireyi aşkın geniş bir yelpazeyi anımsatmaktadır. Yelpaze yapraklarının en alttakileri dairevi volüt dış kenarlarına refakat eder biçimde volüt kenarları üzerine teğet yerleştirilmiş veya yığılmışlardır. Geniş yelpazenin çıkış noktasının önünde ve üstünde daha az sayılı (9-11) ve daha küçük boyutlarda bir palmet demeti daha yerleştirilmiştir. *Anthemion* yapraklarının dışa dolgun – dış bükey/konkav işlenişlerine karşın volütler iç bükey/konveks olarak birbirlerine kontrast teşkil edecek biçimde ve daha rahat göreceli olarak betimlenmişlerdir. *Anthemion*'ların zenginliğine uygun olarak volüt düğümleri de bir dairevi boncuk dizini gibi zengin sıralı yaprakçıklardan oluşan bir bileziğe benzemektedirler. Volütlerin alt dış köşelerinde de zengin süslemeye

katkı olarak küçük palmetler yerleştirilmiştir. Örnekleriyle *anthemion* iyice zenginleştirilmiştir. Unutulmaması gereken bir başka betimleme de çok sık karşılaştığımız volüt altlarındaki iyice açılmış ve yayılmış lotus çiçek ve yapraklarıdır (Res. 6). Her iki *anthemion*'da da rahatlıkla görebildiğimiz bu betimleme biçimi ve tipolojisi hemen hemen aynı olup Hürmüzlü'nün de vurguladığı gibi her iki mezar taşının da aynı zamanda ve aynı atölyede yontuldukları şüphesizdir. Mezar taşlarının tüm yüzeylerinin işleniş farklılıkları yanı sıra B. Hürmüzlü, haklı olarak Sardes kökenli *in situ*⁷ olarak ortaya çıkartılan örnekleri işaret ederek, Delipınar Tümülüsü *anthemion*'lu mezar taşlarının da Sardes örneğinde olduğu gibi Tümülüs mezar odasının ön yüzünde yani *dromos* önünde basamaklı giriş eşliğinin her iki yanına dikildiklerini ileri sürmüştür.

Hürmüzlü, Isparta stellerinin *anthemion*'larının en yakın benzerlerini Samos ve Miletos⁸ kökenli *anthemion* stellerinde göstermiştir ve bu yakın benzerliklerden dolayı Isparta stellerini İonya sanat etkisiyle MÖ 6. yüzyılın sonlarına tarihlemektedir. Sayın Hürmüzlü ile anlaşamayacağımız husus işte burada yatmaktadır. Zira benzerlik *anthemion* tacından dolayı bütün *anthemion*'lu mezar taşlarında mevcuttur. Önemli olan bu tipolojik benzerliklerin stilistik değerlendirmelerini iyi gözlemleyip stellerin kronolojik yerlerine konulmasıdır. Bu tür mezar taşların geneline bir göz atıldığında, Anadolu'da şimdiye kadar gerçekten çok az sayıda ele geçmiş olmalarının yanı sıra çoğunluk ve yoğunluk Sa-

⁷ Hanfmann – Ramage 1978, 74; Ratté 1994, 593-607; Hürmüzlü 2007, 114, fig. 11; Özgan 1978, 80-84, Res. 43-44.

⁸ Bkz. y.dn. 1-2; Graeve 1989, 143-151.

mos'un elinde olup tek, sağlam ve de çağdaş bir örneği Anadolu'da Samos kolonisi Kelenderis'te ele geçmiş olmasıdır⁹. Az sayıda Sardes ve Daskyleion yakınlarında ele geçenler de ne yazık ki parçalanmış olarak günümüze ulaşmışlardır¹⁰. En güzel ve nitelikli Perinthos kökenli *anthemion* stellerini de elbette unutmamak gerekir¹¹. Bu bakımdan çok daha sağlam, ilginç ve nitelikli ve de değerli Delipınar Tümülüsü'nün *anthemion* başlıklı mezar taşlarının bilimsel kıymetini bilmek gerekir.

Anthemion mezar stellerinin kapsamlı araştırma ve kronolojik sıralamalarını yapan E. Buschor'un söz konusu çalışması hala önemini ve doğruluğunu korumaktadır. Buschor'un "nach polykratisch" Polykrates sonrası olarak kronolojik sıraya koyduğu *anthemion*'lu mezar stellerinin beş ve altıncı grupları genellikle MÖ 6. yüzyılın sonlarını kapsamaktadır. Belki bazıları MÖ 5. yüzyıla sarkabilir niteliktedir¹².

Hürmüzlü'nün benzer bulduğu *anthemion*'lu Samos mezar stellerinin biçimselliklerinin stilistik ve tipolojilerinin Isparta mezar stellerinden çok farklı oldukları çok iyi görülebilmektedir. Zira bu *anthemion*'ların genel görünümü (Res. 5-6). Ispartalılara göre daha dar ve yüksekçe bir biçim göstermektedirler. Palmet yaprakları sanki yeni sulanmış yapraklar gibi canlı diri ve dik olarak yukarıya doğru yan yana uzanmış olup en uzun merkezi yaprağa az sayıda yaprak yanlarına sıralanmışlar ve bunların hepsi geniş içi oyulmuş konveks yap-

raklar olarak betimlenmişlerdir. Buna karşın Isparta stelleri *anthemion*'larının (Res. 1-4) boyları kısa fakat yarım daireyi geçer biçimde oldukça geniş ve büyük yoğun ve zengin bir çiçek demetini veya bir büyük ve bol yapraklı geniş yelpazeyi anımsatır niteliktedir. Ayrıca birbirleri üzerine veya yan yana sıkıca sıralanmış yaprak konveks olmayıp aksine konkav etli ve dolgun ve hatta alt kenardakilerin üstüne eğilir ve yığılır biçimde karakterize edilmişlerdir. Saydığımız bu özellikler Isparta *anthemion* stellerini hem tipolojik ve hem de stilistik/kronolojik açılarından sözünü ettiğimiz Geç Arkaik İonya stellerinden açıkça daha farklı olduklarını gösteriyor olmalıdır.

Hürmüzlü için etkili ve önemli olan diğer bir örnek Milet antik kentinden olup, bu örnek¹³ ne yazık ki konuyla ilgili hiçbir hususa cevap verebilecek nitelikte değildir. Özellikle kaba ve kalitesiz bir mermerden yapılmış olan günümüze kırık mezar taşı tacının sadece sırt sırta dayalı volütleri ve parçalanmış olarak ulaşmış hem de yüzeyin gereğinden fazla aşınmış olması yanı sıra palmetleri de eksiktir. Bu nedenlerden muhteşem Isparta mezar taşlarıyla karşılaştırılmaları hayalkırıklığı yaratacaktır. Zaten V. von Graeve de söz konusu stel parçasını tanıtırken taşın tacını da eski örneklerle göre hayali olarak tamamlamış ve hayali olarak tarihlemiştir. Bu bakımdan von Graeve'nin tarihlemesi fazla ciddiye alınmamalıdır.

⁹ Bkz. y.dn. 1.

¹⁰ Bkz. y.dn. 7; Polat 2005, 1-23; Ratté 1994, 593-607.

¹¹ Şahin 1983, 77-80, Lev. 11; Akurgal 1987, 62, Lev. 86-88; Bruns-Özgan 1989, 183-190, Lev. 32; Doksanaltı – Özgan 2007, 5.

¹² Buschor 1933, Lev. 13,2-14,1-14,2; Freyer-Schaenburg 1974, 180-181, Nr. 97-99, Lev. 74; Doksanaltı – Özgan 2007, 17, Res. 3; Hanfmann – Ramage 1978, 162, Nr. 241, Fig. 158; Nollé 1992, 113 vd., 5.

¹³ Bkz. y.dn. 8.

Stilistik ve Tipolojik Gelişim

Stilistik ve tipolojik özellikleriyle *antbemion*'lu mezar taşlarının kronolojik olarak yerlerini saptamak pek de kolay olmamaktadır. Bazı araştırmacıların ileri sürdükleri gibi palmet yaprakları iç bükey, yani konveks olurlarsa şu tarihlerdendir, dışa dolgun yuvarlağımsı konkav olurlarsa şu veya başka tarihten olabilirler gibi düşünceleri bize göre ne yazık ki kesin ve doğru saptamalar olamamaktadırlar. Zira Anadolu'nun en nitelikli ve çok iyi korunmuş Perinthos kökenli *antbemion*'lu¹⁴ iki mezar stelinden birisinin palmetleri konveks diğerininki ise konkav yapraklı olup, kronolojideki yerleri de hemen hemen kesin ve birbirlerine yakın tarihlerdendir. Figürlerin stil analizleriyle daha inandırıcı olarak tarihlenen konveks işlenen yapraklarıyla Hegekrates'in kızı Hegepole'nin mezar taşı (Res. 7a) MÖ 6. yüzyıl sonlarına tarihlenirken, diğer dolgun dışı palmet yapraklı mezar taşı ise Sinopion'un oğlu Kallisthenes'e ait olup (Res. 7b) eser MÖ 5. yüzyıl içine girmiş olup (MÖ 490) asrın sonlarına tarihlenen Borgia steli¹⁵ (Res. 8) *antbemion*'unun en yakın benzeridir. Perinthos mezar stelleri ilk bakışta birbirlerinin tekrarı gibi görünürlerse de aralarındaki etkileşimin şüphesiz olduğu gerçeği de gözden kaçmamaktadır. Fakat özellikle her iki mezar taşı taşlarının dikey spiral volütlerine dikkatlice bakıldığında Hegepole'nin mezar taşının volütlerinin daha yüzeysel, daha geniş kıvrımlı

volütler olmasına karşın Kallisthenes mezar taşı tacının spiral-dikey volütleri çok daha canlı, çok daha derin ve çok daha plastik -kabarık çok daha taze ve yüzeysellikten uzaklaşmıştır.

Benzer stilistik farkı mezar taşı sahiplerinin figürlerinde de bulmak pek zor olmayacaktır; zira Kallisthenes figürü de her yönüyle çok daha hareketli çok daha canlı-dolgun ve derinlik sahibi yapıya sahip olup Arkaik Devir vücut yapısı ve donukluğunu çoktan arkada bırakmış ve erken 5. yüzyıl ilk çeyreğinde yerini almış olmalıdır.

Diğer taraftan hem Kallisthenes figürü ve hem de kendi mezar taşı tacındaki spiraller¹⁶ ve palmet yaprakları stilistik olarak Sinop Müzesi'ndeki tanınmış Nana mezar taşı (Res. 9) taç süslemesi ile yine çağdaşı Boston Müzesi'ndeki Troas bölgesi çıkışlı ünlü Calvert steli¹⁷ (Res. 10) ve nihayet Bergama'da¹⁸ taşra (provinziel) görünümlü spiralleri biraz deformasyona uğramış mezar stelleri düzeyine de erişemediği açık-seçik görülmektedir. Örneğin Hekataios'un kızı Nana'nın mezar taşı olan stelin *antbemion* tacı 45 cm yükseklikte olup, palmet yaprakları arası ile volütlerde kırmızı ve mavi renk izlerine rastlanılmıştır ki bu hususları yapıtın orijinalinin çok daha zengin süslemeli ve etkili olduğunu belgelemektedir. Mezar taşı tacının süslemesinin en ilginç yanı hem volüt ve spirallerin ve hem de palmet demetinin arkada oval biçimli bir arka fon önünde betimlen-

¹⁴ Bkz. y.dn. 11.

¹⁵ Bkz. y.dn. 7; Doksanaltı – Özgan 2007, 5, Res. 5; Özgan 1978, 80-84, Res. 43-44.

¹⁶ Durugönül 1992, 97-107, Lev 8; Clairmont 1995, 48 Nr. 1040; Özgan 2009, 1-18, Res. 1-2; Doksanaltı – Özgan 2007, 4-5, Res.4.

¹⁷ Comstok – Vermeule 1976, 15 vd., Nr. 23; Faustoferri 1996, 307 vd., Lev. 7; Hanfmann – Ramage 1978, 74, Nr. 45; Doksanaltı – Özgan 2007, 5 vd, Res. 6.

¹⁸ Radt 1983, 53-68, Lev. 6-9; Gall 1989, 158.

miş olmasıdır. Değişik renklerde verildiğini tahmin ettiğimiz arka fon ve önündeki betimleme herhalde seyirciye etkili bir kontrast görüntü sunuyordu.

Sırt sırta yerleştirilmiş volüt sırtları arasında dokuz adet konveks ağır ve geniş yapraklardan oluşan *anthemion*'un yaprakları simetrik yerleştirilmiş ve ayrıca yapraklar Geç Arkaik Devir Samos *anthemion*'lu mezar stellerinde (Res. 5-6) olduğu gibi birbirlerinden çubuklarla ayrılmışlardır.

Sinop *anthemion*'lu bu stelin sahibesi Nana figürü içerdiği stil özellikleri ve de hem Berlin'deki Gustiniani mezar steli¹⁹ ile Paris Louvre'daki Philis'in mezar steli²⁰ kabartma stiline çok yakın stil benzerlikleri içermesinden Philis ve Nana steli inanılır olarak MÖ 460-450 yılları civarına tarihlenmiştir.

Biraz önce de belirttiğimiz üzere Nana mezar steli (Res. 9) *anthemion*'unda hem volütlerde ve hem de palmet yapraklarında göreceğiniz stel hem Kallisthenes (Res. 7b) ve hem de Isparta mezar tacı betimlemesinden (Res. 1-4) farklı stil özellikleri içermektedir.

Dışa taşkın dış bükey konkav biçimli volütler gerçekten dolgun, çok yumuşak ve hareketler sakın şehir sembolü olan salyangoz hareket ve canlılığını içermektedir. Bu bakımdan volütlerimiz hem tipolojik ve hem de stilistik açılardan Samos'un MÖ erken 5. yüzyılına yerleştirilen Myli ve Chora (Res. 5-6) *anthemion*'ları ile Chios *anthemion*'unu²¹ anımsatıyorlarsa da stil

farklılıkları da gözden kaçmamaktadır. Yani Samos ve Chios *anthemion*'ları henüz Nana mezar taşı tacının stil düzeyine inmemektedirler. Nana stelinde (Res. 9) volüt spiral sırtlarının ortasından yukarı çıkan *anthemion* demeti ve yaprakları sanki bağımsız bir demet gibi volüt kenarlarına dokunmadan ve uyum sağlamadan önce müstakil bir demet olarak önce yukarıya çıkmakta sonra da sanki yer çekimi düşüncesiymiş gibi yapraklar aşağıya bükülerek volütlere dokundurulmadan aşağıya düşürülmektedir.

Bu husus betimlenen yaprakların doğallık ve gerçekçi görünüşleriyle bağlantılı olup arkaik anlayışla değil aksine ciddi stil döneminin gerçekçi anlayışı ve dolayısıyla düşüncesinin sanata bir yansması olmalıdır. En alttaki yaprakların alt kenarlarının daha belirgin daha kalın ve derin işleniş ile yaprak demetine genel bir derinlik kazandırılmış ve böylelikle volütler sanki *anthemion* demetinin biraz gerisinde kalmış etkisi yaratılmıştır. Daha önceki dönemde gördüğümüz örneklerin neredeyse tamamında *anthemion* yapraklarının en alt sırasında olanlar volüt kenarlarına teğet yerleştirilmiş ve volüt kenarlarına neredeyse bitişik olarak refakat etmişlerdir. Bu husus Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem'in ortak süsleme anlayış ve birlikteliğinin bir gereği olup, bu anlayış zamanla volütler-yaprak demetlerinin birbirlerinden bağımsız ve özgür ele alındıklarının bir sonuç ve gereği olmalıdır. Söz konusu bu tür *anthemion* be-

¹⁹ Blümel 1966, Kat. Nr. 2 (K. 19), Res. 2, 4, 6, 9; Hiller 1975, 175, Nr. K 8, Lev. 17.2, 30.3; Kaminski 2004, 59, Res. 58.

²⁰ Encyclopedi TEL III 1938, 169; Fuchs 1979, 483, Res. 567; Holtzmann 1989, 661-671, Lev. 176-178; Hamiaux 1992, 108, Nr. 97, Özgan 2009, 4-6.

²¹ Marangou 1986, 200 vd; Faustoferrri 1996, 308 vd., Lev. 6,12,15.

timlemesi Berlin Giustuniani mezar stelinde neredeyse toplu görünümüyle volütler deforme edilerek yeni bir kıvrık dal ve lotus yapraklarından oluşan demet sepetini anımsatmaktadır.

Bu ayrıntılı stil ve tipoloji değerlendirmeler sonucu açıkça görülüyor ki, Isparta *anthemion*'lu mezar stelleri her iki gruba yakın özellikler taşıdıklarından (her iki gruba aynı yakınlık veya aynı uzaklıkta olduklarından) kronolojik olarak her iki *anthemion* gruplarının ortalarında bir yerde yontulmuş olmaları ve üretildikleri ortaya çıkmaktadır. Motifselsel ve stilistik benzerlikler MÖ erken 5. yüzyıla tarihlenen Samos ve Chios mezar taşlarına daha yakın olduklarından simetrisi bozulmuş yaprak dizini ve özellikle de her yönüyle zengin ve görkemli bezemeleriyle Isparta mezar taşları için önerebileceğimiz en iyi tarihleme hiç şüphesiz MÖ 480-470 yılları olacaktır.

Zengin ve görkemli süslemeleri geniş yelpazemsi biçimi ile Delipınar *anthemion*'lu mezar taşları (Res. 1-4) aynı dönemlere yakın Anadolu ve İonya adaları çıkışlı *anthemion*'lu mezar taşlarına özellikle tipolojik açıdan iddia edildiği gibi pek fazla benzerlik göstermemektedir. Bilhassa çok sayılı palmet yaprakları ve kenarlara yaygın basık ve kısa boyutları ile geniş bir yelpa-

zeyi anımsatmaları yanı sıra çift katlı yaprak tutamlarıyla yani önde ince ve küçük arkada daha geniş ve büyük yapraklardan oluşan zengin bezemeli *anthemion*'lu mezar taşlarının en yakın ve benzerleri Kyklad adalarından Amargos²² (Res. 11) ve Paros²³ (Res. 12 a-b) adalarında üretilmişlerdir. Volütlerdeki farklı betimlenmelerine karşın palmetlerin zenginliği ve çeşitliliği dikkat çekmektedir ve eski geleneğe uygun olarak *anthemion*'ların her iki taraftaki alt yaprakları da volüt dış kenarların teğet olarak refakat etmektedirler. Fakat yaprakların doğal olarak aşağıya sarkıtılışları daha gerçekçi betimlenişlerinden adalar *anthemion*'larından daha sonra üretildiklerine işaret ediyor olmalıdır.

Netice itibarıyla Delipınar Tümülüsü'nden günümüze ulaştırılan *anthemion*'lu mezar taşlarının Paroslu yontucular tarafından üretildiklerine inanıyoruz²⁴. Fazla ayrıntıya gerek kalmadan Paros ve Amargos *anthemion*'larına (Res. 11 ve 12 a-b) birlikte bir göz atmak her iki eserin aynı atölyede üretildiklerini açı seçik ifade etmektedirler. E. Langlotz²⁵ çok sonraları da L. Marangou'nun²⁶ ifade ettikleri gibi kaliteli ve zengin mermer kaynaklarıyla yontuculuk sanatı Arkaik Devir'den Antik Devrin sonuna kadar ve ünlü Paros adası atölyeleri devamlı ve seri olarak sfenksler,

²² Marangou 1986, 119-128, Lev. 49-50.

²³ Marangou 1986, Lev 49,3, Res. 40-41.

²⁴ Paroslu yontucuların benzer çalışmaları veya kültürel üretimleri Anadolu'da, daha doğrusu Delipınar Tümülüsü mezarında karşılaşılan ilk örnek değildir. Zira Arkaik Devre tarihlenen iki güzel sfenks yontusu ve parçası 1985 yılında Perge Tiyatrosu temizlik çalışmalarında ortaya çıkartılmıştır. Oldukça büyük ölçülerde (yük: 116 cm) üretilen bu sfenks yontuları Paros Adası mermerinden olup, Paroslu yontucular tarafından üretilmiş oldukları ve kentın ünlü tanrıçası Artemis Pergaia'ya itafen adandıkları iddia edilmiştir.

[< J. İnan, Perge Kazısı 1985 yılı çalışmaları KST 8,2, 1987, 137, 142, 170, 176, Res. 50; K. Tuchelt, Didyma, Bericht über die Ausgrabungen, 1985 und 1986, AA, 1989, 143-217; B. Holtzmann, une Sphinge archaiquede Thasos, BCH 115, 1991, 123-165, özellikle 151-154 dn. 114; M. Recke, Zwei parische Sphingen aus Kleinasien: Eine archaische Doppelweihung an Artemis Pergaia: Euergetes, H. Abbasoğlu Armağanı (2008), 1057-1069, Res.1-26>]

²⁵ Langlotz 1927, 125-135; Langlotz 1975, 167-169.

²⁶ Marangou 1986, 119-128, Lev. 49.

sirenler ve de mezar taşları üreterek ihraç etmişlerdir. Gerçekten de adanın en ünlü yontucusu ve atölyeleriyle ünlü yontucu Skopas ve devam geleniği bugün halen Paros Adası'nda aynen devam ettiği ifade edilmektedir.

Yukarıda da vurgulandığı üzere Senirkent'e bağlı Yassıören kasabasının 2,5 km doğusundaki Delipınar Tümülüsü'ne ait bir diğer önemli ve ilginç buluntu bir kabartma olup (Res. 13 a-b-c-d) ²⁷ tüm bu buluntular N. ve M. Özsait tarafından 1974 yılında fotoğraflarla kayıt altına alınmıştır. Sözünü ettiğimiz üçgen alınlıklı kabartma, aynı Tümülüs mezara ait olduğunu düşündüğümüz *anthemion* stellerine göre (Res. 1-4) daha fazla zarar görmüş ve parçalanmış olarak günümüze ulaşmıştır. Bunun nedeni de olasılıkla mezar odası soyguncularının, mezar odasına girişi zorlamalarıyla bağlantılı olmalıdır. Ayrıca bu kabartmada diğer steller gibi aynı cins taş veya mermerden yapılmıştır.

Parçaların birleştirilmesi sonucu söz konusu kabartmanın yüksekliği 137 cm, genişliği 100 cm ve kalınlığı da 32 cm ölçülerini vermektedir. Kırılarak parçalanan stelin en büyük eksikliği kabartmanın sağ üst çerçeve bölümü, yani kabartmada betimlenen figürün başının önündeki parçadır ve bu da kabartmayı irdelemede herhangi bir sorun yaratmamaktadır. Kabartma iç içe geçmiş üç keskin kenarlı çerçeve içerisinde soluna yönelik yürüyüş halindeki mitolojik yaratık olan bir sfenksi betimlemektedir. Üçgen alınlıklı yan, köşe ve tepe *akroter*'lerini içeren alınlık ortadan ion başlıklı ve kalınca bir sütun tarafından ikiye bölünmüş olup, bu mimari düzen

Frigya kaya mezarları ile Greko-Pers mezar taşı kabartmalarında da sıkça görülen bir mimari süslemedir. Özsaitler tarafından özetlendiği için biz burada sadece 85 x 77 cm ölçülerindeki iç çerçeveye sıkıştırılmış ve sağa doğru yürüyen sfenksi ele almaya, yorumlamaya ve de değerlendirmeye çalışacağız.

Kabartmamızda ele alınan kadın başlı, aslan gövdeli ve kuş kanatlı mitolojik yaratık oldukça dolgun vücut yapısı, sağlam ve güçlü bacaklarıyla sakin ve kendinden emin görünümüyle yürüyüş halinde ele alınmıştır. Bacaklar ve ayaklar birbirlerinden oldukça aralıklı olarak yerleştirilmiş olup, özellikle ön bacaklar farklı uzunluklarda belirtilmiş ve bacaklar keskin kenarlı ve hareketsiz olarak yere düz, katı ve hareketsiz vurgulanmışlardır. Benzer keskin konturlar arka bacaklarda da vurgulanmış, gövdenin tüm konturları-sınırları aynı karakterde belirtilmiştir. Sfenksin göğsü dolu, torba vari şişik olup, benzer dolgunluk arka bacak ve kalça dolaylarında da karakterize edilmiştir. Arkada güçlü kuvvetli kuyruk, yılan vari hareketle önce yukarıya sonra da volüt biçimli olarak geriye döndürülmüştür. Aynı dinamik ve güçlülük ön kollardan diagonal olarak yukarıya kaldırılan kanat yapısında da hissedilmektedir. Değişik uzunluktaki kanat teleklerinin hepsi neredeyse aynı kalınlıkta ve birbirlerinden paralel çizgilerle ayrılmışlardır. Kanat teleklerinin en uzunlarının uçları çerçeve üzerine taşmış olup, altı adet telek uçları sfenksin başına doğru döndürülmüşlerdir. Kanat uçlarını *anthemion* stellerinin palmetlerini (Res. 1-4) anımsatan ve önden arkaya doğru genişleyen dolgunluktan

²⁷ Bkz. y.dn. 3.

ve ağırlaşan, dolayısıyla aşağıya düşük palmet yaprakları oluşturmuştur. Kabartma yüzeyinin zedelenmiş ve hafif tahribata uğramış olmasına rağmen sfenksin başı (Res. 13 a-b) uzun, kalın ve hareketsiz bir boyun üzerine oturtulmuştur. Alın ve burun hattı ideal Yunan profilinde işlendiği, betimlendiği açıkça görülebilmektedir. Öne taşırılmış kabarık kaşlar altında gözler, iri badem biçimli olup, göz kapakları da etli ve kalıncadır. Alın basık ve dar, yüz daha doğrusu yanak oldukça geniş, yüz ağız ve çeneden vurgulanmış naso-labial hattı ile ayırt edilmiştir. Ağız açıklığı düz çizgi ile betimlenmiş olup, dudaklar geniş ve etlidir. Çene altı dolgun, yumuşak, geniş ve aşağıya düşük olarak işlenmiş olup, hat belirgin bir kazıntı çizgi ile sınırlandırılmış ve vurgulanmıştır. Sfenksin kulakları doğallıktan oldukça uzak ve üst üste yerleştirilmiş iki halka halinde görünmektedir. Alttaki etli ve küçük halka belki de görkemli bir ağır küpeyi betimlemektedir zira sfenksin kuaförü de oldukça ilginç ve emekle oluşturulmuş görünmektedir. Saç alından itibaren arkaya, omuzlara kadar geniş ve kabarık dalgalı bölümler halinde gösterilmiş ve bölümler keskin hatlarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Başın tepesinin hemen gerisinde kalın, dolgun, düz ve uzun bir saç topuzu incelerek aşağıya indirilmiş ve ana kuaförden farklı düz saç örgüsünün ucu tekrar yukarıya kaldırılarak minyatür- küçük ion başlığı volütünü anımsatan yuvarlakları arasından yukarıya sivrilerek yükselen ters konik biçimli sonuçlanan bir sonlanma betimlenmiştir. İç içe dolandırılmış yuvarlak ve dolgun daire biçimleri ana omuz üzerinde sonlandırılan kuaförün ucunda sonlandırılmasında da gösterilmiştir. Görüldüğü kadar yontucu

usta etli ve halen yuvarlak ve daireleri betimlemekten çok hoşlanmaktadır. Sfenks figürüne dikkatlice bakıldığında biri kolay diğeri zor görülebilen iki ayrıntı dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki kolay görülen boyunla gövdeyi sert ve keskin olarak ayıran yatay çizgi olup, bu çizgi (Res. 13 b) anatomik olarak vücutla ilgili gövdeyi ayıran çizgi olmamalıdır. Aksine sanki gövdeye giyilmiş üst gövdede kıvrımları olmayan kazak vari bir giysi kenarını anımsatmaktadır. Bu alanda kolay görülemeyen ikinci ayrıntı ise ensedeki kıvrılmış saç topuzunun altında ve üst kanat kenarında görülebilen (Res. 13 d) çizgilerle belirtilmiş meander motif süslemesidir. Düşüncelerimize göre bu meander süslemesi çıplak sfenks vücuduyla ilgili olmayıp sfenksin giydiği kazak vari ince yapıli giysinin kumaş kenarı bordür süslemesi olmalıdır ve kesinlikle orijinalinde gözle rahat görülebilen çarpıcı renklerle boyanmış olmalıdır. Bu da sadece sfenks giysisi ile sınırlı olmayıp kabartma alanı ve özellikle de sfenks figürünün tamamı alımlı, güçlü kuvvetli boyalarla boyanmış olduğuna işaret ediyor olmalıdır. Söz konusu kazak vari bu giysi türü kadın başlı mitolojik yaratığa da uygun olmalıdır. Göstermeye çalıştığımız tüm bu abartılı ve zengin ayrıntılar kabartma ustasının zengin sanat anlayışı, sanat modası ve düşünceleri hakkında açık seçik bilgiler sunuyor olmalıdır.

Değerlendirme

Konumuzun asıl ve ilginç olan noktası kabartmanın stilistik değerlendirmesidir. Zira konunun hem aynı tümülüse, mezar odasına ait olup olamayacağı yanı sıra mezar odasının girişinde teşhir edilen iki adet *anthemion* steli (Res. 1-4) ile de stilistik

ve zamansal bağlantısının olup olamayacağı gibi hususlara açıklık getirecek ve zamansal değerlendirmelere ışık tutacaktır.

Stilistik açılarından hem sfenks kabartması ve hem de üçgen alınlık altındaki 12 cm yüksekliğindeki yumurta sırası (ion kymationu) ve inci-makara dizisinden oluşan mimari süsleme bandı daha ilk bakışta Geç Arkaik Dönem betimlemelerini anımsatmaktadır. “U” biçimli yumurtalar ve yumurta kabukları arasındaki ayırıştırıcı sivri uçlu çubuklar ve biçimleri gerçekten Arkaik Devir özelliklerini içermektedir ve çok sayıda benzer örneklerini sıralamak pek de zor olmayacaktır. Benzer stilistik hususlar sfenksin dik ve hareketsiz katı ele alınmış robot vari hareketli bacaklarında da görülmektedir ki bu da bize Geç Arkaik Dönem tam olarak yere basan ve hareketsiz çıplak Kuros betimlemelerini anımsatmaktadır. Tüm bu muhafazakâr betimlemelere karşın sfenksin genel yapısında bir hareketlilik, gevşeklik, canlılık ve tazelik hissedilmektedir. Benzer hareketlilik ve canlılık sfenksin yüzünde de vurgulanmıştır. Özellikle göz kapak kenarları yuvarlak etli ve ağır çubuk makarna yumuşaklığında ve kalınlığında verilmiş olması Geç Arkaik Devir yüz betimlemelerinde görülmeyen, aksine keder, üzüntü ve yas ifadesini canlandıran ciddi stil ifadelerinin stil ve modası etkisinde ele alınmış olması gerekir. Geç Arkaik Devir betimlemelerinde görülmeyen bir başka önemli husus da sfenksin kuaföründe görülmektedir. Gerek motifse, gerek ikonografik ve gerekse de stilistik

açından Geç Arkaik Dönemde benzerlerini bulmakta zorlandığımız sfenks kuaförünün saç modeli ve özellikle de saç tellerinin işlenişleri daha çok erken 5. yüzyıl yani ciddi stil dönem betimlemelerine benzemektedir. Özellikle stilistik açıdan kabartmamıza en yakın benzer eser yine bir mezar steli olup, literatürde “exaltation de la fleur” olarak adlandırılan (Res. 14) Kuzey Yunanistan’ın Pharsalos yöresinden Paris Louvre Müzesi’ne ulaşan ve müzenin 701 env. nolu eseridir²⁸. Paros mermerinden olduğu literatürde sıkça vurgulanan bu ilginç ve içeriği zengin mezar taşı kabartmasının bölge sanatında ayrıcalıklı bir yer almasının yapıtın bu dönem yoğun üretim yapan kaliteli mermer zengini Paroslu yontucuların yaptığı ileri sürülmüştür²⁹.

Pharsalos mezar taşında neredeyse ikiz görümlü iki kız, karşılıklı iki genç hanım (Res. 14) betimlenmiş olup, yüz yapıları ve yüz ifadeleri ile her iki hanımın da içtenlikli sırdaş ve derin gönül bağlarıyla birbirlerine baktıkları ve bir şeyler ifade ettikleri belki de karşılıklı hediyeler uzattıkları görülmektedir. Söz konusu betimlemede başların karşılıklı duruş ve yüz ifadeleri içtenlikli sevgi ve saygı dolu ve hatta ruhsal sırdaşlıkları sevgi ve gönül bağlılığının derinlik içerikli coşkusu bile vurgulanmış olmalıdır. Becerikli yontucumuz bu içtenlikli, sırdaş samimi ve sevgi dolu ifadeyi başların karşılıklı duruşları, başların hareket ve pozisyonları ile fizyonomi ve kuaförün de stilize edilmesiyle ifade çok iyi başarmıştır.

²⁸ Langlotz 1927, 141, Lev 10; Langlotz 1975, 109,123, Lev. 38,1-3; Biesantz 1965, 32 vd. 100, 151, 154, Kat.

Nr. 36, Lev. 17; Schefold 1960, 222, Res. 219; Kaminski 2004, 60-62, Res. 62; Hamiaux, age., 109, Nr. 98, Ma 701.

²⁹ Bkz. y.dn. 25-26.

Zaten bu zengin içerikten dolayı da söz konusu mezar kabartması “exaltation de la fleur” (gülün yüceltilmesi) olarak adlandırılmıştır.

Pharsalos mezar taşındaki figürlerde görülen stilistik özellikler hiç şüphesiz aşağıya düşük sarkık ve geniş somurtkan yüz yapıları yanı sıra ağır etli ve şişkin göz kapaklarıyla dönemin ağır politik havasını yansıtan, yani ciddi stil modasını yansıtan güzel ve nitelikli bir sanat örneğidir. Benzer stil özelliklerini başları daha doğrusu saçları bağlayan ve sıkı baş bağı kumaşının yapısı ve dilimli kumaş kıvrımlarında da çok iyi belirtilmiştir. Kalın, kabarık, yumuşak ve düz yüzeyli kumaş dilimlerine karşın saç betimlemesi yüzeysel, dalgalı, hareketli ve uzun çizgiler halinde vurgulanarak bir kontrast oluşturulmuştur. Sıralanan tüm bu stil özellikleri Delipınar kabartmasının bir tekrarı görünümündedir. Ayrıca Pharsalos kabartmasında dikkat çeken husus figürlerin kol konturlarının düz çizgiler halinde kuru ve sert betimlenişleri de Delipınar sfenksinin gövde ve bacak konturlarının bir tekrarı görünümündedir.

Bu stil karşılaştırmaları da açıkça gösteriyor ki Delipınar Tümülüsü'nün bu güzel ve nitelikli sfenks kabartması da Pharsalos kabartmasıyla çağdaş olup MÖ 470 civarına tarihlendirilmeleri gerektiğini düşünüyoruz. Bu saptama da sfenks kabartmasının aynı yere ait olan *anthemion*'lu taşlarla da (Res. 1-4) çağdaş aynı anıta ait ve çok büyük olasılıkla da aynı yontuculuk atölyesinin ürünleri olabilecekleridir. Daha öncekinin tekrarı da olsa Yunan meslektaşların MÖ 480 yıllarına tarihdedikleri Amargos *anthemion* steliyle (Res. 11) olan

benzerliklerini açıkça göstermiştik. Stilistik benzerlikler hiç şüphesiz sfenksin kanat uçlarında da (Res. 13 a) açık-seçik görülmektedir.

Ünlü Alman Arkeoloğu E. Langlotz'un da yıllar önce vurguladığı üzere Geç Arkaik Erken Klasik Dönem'lerde mermer zengini Paros Adası'nın yontuculuk ustalarının neredeyse fabrikasyon usulü çalışmalarla çoğunlukla mitolojik yaratıklar sfenksler, sirenler ve aslan grifon yontuları yanı sıra bol miktarda mezar taşları üretip ihraç ettiklerini vurgulamıştır³⁰. Gerçekten de bu döneme ait bazı benzer betimlemeler adalar (Paros) ve Anadolu kent sikkelerinde (Knidos, Phokeia vb) görülmektedir. Bu küçük ölçülerdeki betimlemeleri dönemin ünlü büyük ölçülerdeki benzerlerinin bir tekrarı veya yansıması olarak kabul edilmelidir. Bu çalışmalara destek ve uygun olabileceğini düşündüğümüz ve oldukça iyi korunmuş güzel bir Teos kent gümüş sikkesi³¹ (Res. 15) üzerindeki grifon figürü betimlemesidir. Sanatsal yönünün tartışmasız nitelikte olduğu bu sikke betimlemesi şüphesiz büyük ve ünlü bir yontunun küçültülmüş güzel bir tekrarı olmalıdır. Ne yazık ki nedenini bilmediğimiz söz konusu bu sanat akımı ve modasının bu dönemde bir sanat modası olduğu da düşünülmelidir.

Daha önce de belirtildiği üzere mezarların diğer bir deyişle ölümlerin korunmasında kullanılan sfenksler ve sfenks betimlemeleri geleneğe uygun olarak burada da aynı anlamda kullanılmıştır. Tümülüs mezar odasının görkemli girişi (Res. 16) göz önünde tutulduğunda mezar odası ve me-

³⁰ Bkz. y.dn. 25-26, 28.

³¹ Langlotz 1975, 30-32, Lev. 2, fig. 10.

zar hediyelerinin de o denli çeşitli ve zengin objeler olduğu da şüphesizdir. Bu tür mezarlar ne yazık ki çoğunlukla daha Geç Antik Dönem'de soyulmuşlar ve bizim soyguncular ise geç kalmış olup, sadece kabartmayı parçalamakla yetinmiş olmalıdırlar.

Resim Listesi

Harita 1: Delipınar Tümülüsleri Lokasyonu.

Resim 1: Isparta Arkeoloji Müzesi Anthemion'lu Mezar Taşı.

Resim 2: Isparta Arkeoloji Müzesi Anthemion'lu Mezar Taşı (Detay).

Resim 3: Isparta Arkeoloji Müzesi Anthemion'lu Mezar Taşı.

Resim 4: Isparta Arkeoloji Müzesi Anthemion'lu Mezar Taşı (Detay).

Resim 5: Samos Örneği.

Resim 6: Samos Anthemion'lu Mezar Taşı.

Resim 7a: Kallisthenes Stel Başı.

Resim 7b: Hegesipole Stel Başı.

Resim 8: Sardes'ten Borgia Steli.

Resim 9: Nana Mezar Taşı.

Resim 10: Troas Kökenli Calvert Steli.

Resim 11: Amargos Mezar Taşı Tacı.

Resim 12a: Anthemion'lu Mezar Taşı Tacı, Paros.

Resim 12b: Anthemion'lu Mezar Taşı Tacı, Paros.

Resim 13a: Sphenks Kabartmalı Mezar Taşı, Isparta Arkeoloji Müzesi.

Resim 13b: Sphenks Kabartmasının Başı.

Resim 13c: Mimari Süsleme Kısmı, Alınlık.

Resim 13d: Sphenks Kabartmasında Bulunan Meander Motifi.

Resim 14: Pharsalos'tan Mezar Taşı.

Resim 15: Teos Sikkesi.

Resim 16: Mezar Odasının Restitüsyonu.

KAYNAKÇA

- Akurgal 1987 E. Akurgal, *Griechische und römische Kunst in der Türkei* (1987).
- Biesantz 1965 H. Biesantz, *Die Thessalischen Grabreliefs* (Mainz am Rhein 1965).
- Blümel 1966 C. Blümel, *Die klassisch griechischen Skulpturen des staatlichen Museen zu Berlin* (Berlin 1966).
- Bruns-Özgan 1989 C. Bruns-Özgan, "Grabstelelen gebildeter Junglinge", *Festschrift N.Himmelman* (1989) 183-90.
- Buschor 1933 E. Buschor, "Altsamischen Grabstelen", *AM* 58, 1933, 22-46.
- Buschor 1959 E. Buschor, "Altsamische Grabstelen II", *AM* 74, 1959, 6-9.
- Clairmont 1995 Ch. W. Clairmont, *Classical Attic Tombstones*, Suppl. Vol. (Kilchberg 1995).
- Comstock – Vermule 1976 M. B. Comstock – C. C. Vermule, *Sculpture in Stone. The Greek, Roman and Etruscan Collections of the Museum of Fine Arts* (Boston 1976).
- Dedeoğlu ve diğ. 2005 J. Dedeoğlu (et al.), *Isparta Müzesi* (Ankara 2005).
- Doksanaltı – Özgan 2007 E. M. Doksanaltı – R. Özgan 2007, "Kilikya'dan Arkaik Devre Ait İki Kabartma Üzerine Düşünceler", *Anadolu/Anatolia* 32, 1-20.
- Durugönül 1992 S. Durugönül, "Grabstele der Nana aus Sinope", *AMS* 8, *Studien zum antiken Kleinasien II* (1992) 97-107.
- Faustoferri 1996 A. Faustoferri, *Il trono di Amyklai e Sparta Bathykeles al Servizio del Patere* (Napoli 1996).
- Freyer-Schauenburg 1974 B. F. Schauenburg, *Bildwerke der archaischen Zeit und des strengen Stils*, Samos 11 (Bonn 1974).
- Fuchs 1979 W. Fuchs, *Die Skulptur des Griechen* (Münih 1979).
- Gall 1989 H. von Gall, "Zum Bildgehalt der Graeco-persischen Grabstelen", *Anadolu/Anatolia* 22.1981/1983, *Festschrift E. Akurgal* (1989) 143-165.
- Hamiaux 1992 M. Hamiaux, *Les sculptures grecques: I. des origines a la fin du IV siecle avant* (Paris 1992).
- Hanfmann – Ramage 1978 G. M. A. Hanfmann – N. H. Ramage, *Sculpture from Sardis: The Finds through 1975* (1978).
- Hiller 1975 H. Hiller, *Ionische Grabreliefs der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts v. Chr.*, *IstMitt Beiheft* 12 (Tübingen 1975).
- Holtzmann 1989 B. Holtzmann, *Etudes de sculpture thasienne: les reliefs* (Lille 1989).

- Hürmüzlü 2007 B. Hürmüzlü, “Pisidia Bölgesi'nde Ele Geçen Anthemion Tipi Steller (Anthemionstele aus Pisidien)”, *Colloquium Anatolicum* 6, 2017, 97-114.
- Langlotz 1927 E. Langlotz, *Frühgriechische Bildbauerschulen* (Nürnberg 1927).
- Marangou 1986 L. Marangou “Glypta archaikon kai klasikon Chron sten Amargo”, içinde: H. Kyrieleis (ed.) *Archaische und klassische griechische Plastik. Akten des Intern. Kollog. Athen 1985* (Mainz am Rhein 1986) 119-128.
- Nollé 1992 M. Nollé, *Denkmäler vom Satrapensitz Daskyleion. Studien zur graeco-persischen Kunst* (Berlin 1992).
- Özgan 1978 R. Özgan, *Untersuchungen zur archaischen Plastik Ioniens* (Bonn 1978).
- Özgan 2009 R. Özgan, “Grabstelen aus Sinope”, içinde: J. Apakidze – B. Govedarica – B. Hänsel (eds), *Der Schwarzmeerraum von Aeneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-5000 v. Chr.)*, Humboldt-Kolleg in Tbilisi 17-20 Mai 2007, Tiflis- Gürcistan (Rahden 2009).
- Özsait – Özsait 2007 M. Özsait – N. Özsait, “Delipınar Mezar Stelleri”, içinde: İ. Delemen (ed.), *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C.)* (İstanbul 2007), 159-165.
- Polat 2005 G. Polat, “Bir Anadolu Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleceği”, *Olba* 11, 2005, 1-23.
- Radt 1983 W. Radt, “Eine graeko-persische Grabstele im Museum Bergama”, *IstMitt* 33, 1983, 53-68.
- Ratté 1994 C. Ratté, “Anthemion Stelae from Sardis”, *AJA* 98, 1994, 593-607.
- Schefold 1960 K. Schefold, *Meisterwerke griechischer Kunst* (Basel 1960).
- Şahin 1983 S. Şahin, “Zwei späetarchaische Grabinschriften aus Perinthos”, *EA* 2, 1983, 77-80.
- von Graeve 1989 V. v. Graeve, “Eine spätarchaische Anthemienstele aus Milet”, *IstMitt* 39, 1989, 143-151.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7a

Resim 7b

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12a

Resim 12b

Resim 13a

Resim 13b

Resim 13c

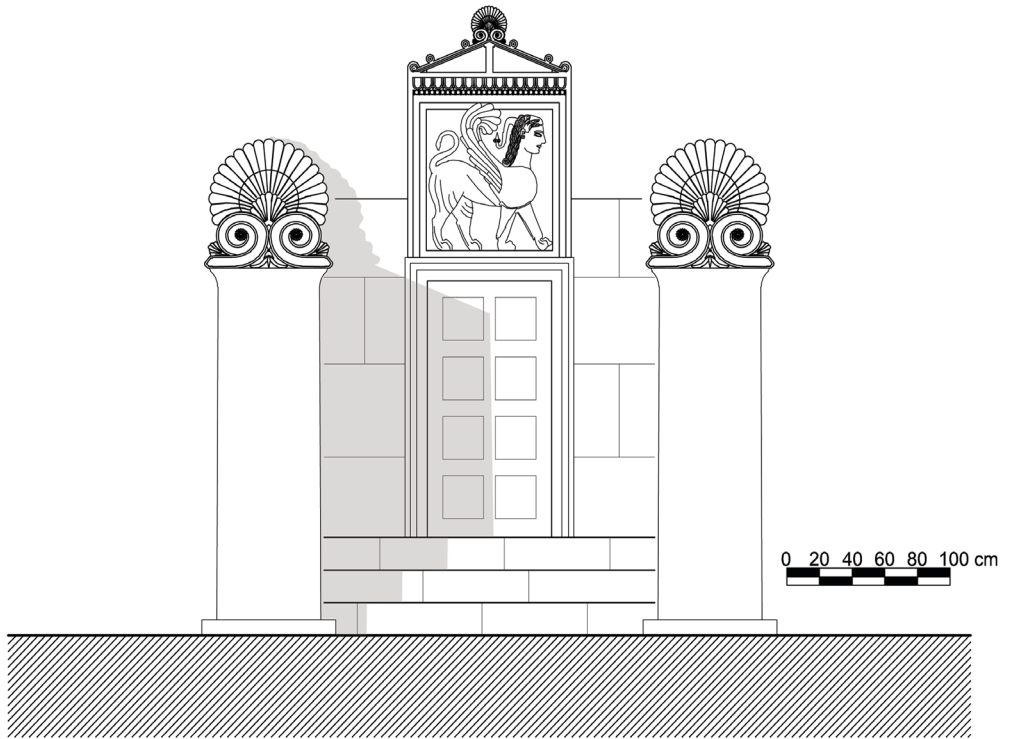
Resim 13d

Resim 14

Resim 15

Resim 16